

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ÚVOD DO SCHOLASTIKY

Obecné informace

1. Vznik **Evropy** jako jednotného kulturního prostoru, civilizace, ve které se na křesťanských základech přijímala antická vzdělanost (císařství, papežství).
2. Náboženský, **duchovní charakter kultury a vzdělání**, vzdělání má náboženský cíl: prostřednictvím rozumu hlouběji proniknout do pravd víry, přiblížit se Bohu.
3. Jednotný, hierarchicky chápaný obraz světa (Bůh, panovník, poddaní).
4. Latina jednotným dorozumívacím, hlavně liturgickým, správním, vědeckým jazykem.
5. Vybudování **školského systému** (*schola*); vědění se soustředovalo na **osvojení** si toho, co bylo dosud poznáno, a na šíření vzdělanosti, málo se pěstovaly nové empirické výzkumy.
6. **Scholastická metoda**: Četba autorit a rozebírání jejich tezí rozumem (*sic et non*, důvody pro a proti). **Rozum** je Boží dar, může rozhodnout, co je pravda a co není, bude-li se postupovat správně – podle pravidel logiky. Rozum může podpořit svými argumenty i víru (*philosophia ancilla theologiae*). Proto se empirická bádání – vlastní výzkumy – se netěšily příliš velké úctě.
7. Periodizace scholastiky:
 - karolínská renesance (9. století): rozvoj školství
 - raná scholastika (10. - 12. století): spor o universalia
 - vrcholná scholastika (13. století): syntéza filozofie teologie, vědění a víry
 - pozdní scholastika (14. - 15. století): rozdělení působnosti vědění a víry, důraz na empirii

„Po celou dobu, kterou jsme strávili v opatství, měl (Vilém z Baskervillu) ruce od prachu z knih a od zlata z čerstvých iluminací a taky zažloutlé od substancí, jichž se dotýkal v Severinově špitálu. Jako by nemohl přemýšlet jinak než rukama, což mi tehdy připadalo vhodnější pro nějakého mechanika (učili mě, že mechanicus je moechus a dopouští se zrady na tom, čemu se říká vita intellectualis, místo aby s ní byl spojen v přecudném sňatku.“

Umberto Eco: Jméno růže

monachus (lat.): mnich

mechanicus (lat.): strojník

moechus (lat.): ten, kdo je nevěrný manželce

vita intellectualis (lat.): život intelektuální, zaměřený na rozumové poznání

Středověký školský systém

1. Typy škol

Nižší farní školy; vyšší katedrální a klášterní školy; univerzity.

2. Univerzity

Vznikaly od 12. století (Paříž, Oxford, Bologna, Padova ...), samosprávné instituce (např. v soudních věcech podřízené biskupovi), chápány jako místo pro **výměnu informací, svobodné myšlení** (*scholé*, což souviselo s důvěrou v správně postupující rozumové úvahy, srv. scholastická metoda).

Uznávaly si vzájemně akademické tituly, vyučovalo se latinsky. Tvořily tak ucelený a zároveň zcela propustný **system** evropského vzdělání. Požívaly velké **authority**, např. na středověkých církevních koncilech jim patřilo hlasovací právo, jaké měli biskupové.

3. Fakulty

- nižší fakulta svobodných umění – **artistická**: „přípravka“ pro další studium, v novověku se z nich vyvinuly filozofické fakulty, kde se učily všechny speciální vědy)
- vyšší fakulty: **teologická, právnická, lékařská**

4. Dosažitelné vzdělání

- **bakalář**: absolvent fakulty
- **mistr**: postgraduální stupeň (jako bakalář pracoval pro profesora, zúčastňoval se disputací atd., po splnění určených podmínek mu byl přiznán titul „*magister*“)

5. Formy výuky

- **přednáška**: četba a výklad nějakého autoritativního textu (bible, Augustin, Aristotelés ...).
- **disputace**: debata na předem dané (nebo libovolné) téma; debatujícím přidělena protikladná stanoviska, ta pak museli při disputaci obhajovat; profesor podal závěrečné dobrozdání

6. Texty

- jsou odrazem výuky.
- knihy sentencí: kompendia textů (např. *Quattuor libri sententiarum* Petra Lombardského)
- komentáře: odstavce z komentovaného díla prokládané odstavci komentáře
- *questiones disputatae*: probírání tématu z hlediska protikladných mínění
- monografie: pojednání, např. *De ente et essentia* Tomáše Akvinského
- *summy*: souhrnný učebnicový a odborný útvar ve vrcholné scholastice

Co obsahovaly summy

Např. článek Tomášovy Summy teologické má takovouto strukturu: teze (nějaké tvrzení), argumenty tuto tezi popírající, argumenty tuto tezi podporující, Tomášův obšírný výklad celé problematiky a jeho závěrečné stanovisko k tezi, poté jsou ještě jednotlivé argumenty probrány a uvedeno, v čem a proč mají pravdu nebo se mýlí. – Jde tedy naprosto vytěžit téma podle všech zásad scholastické výuky a metodických pravidel poznání a důkazu.

KAROLÍNSKÁ RENESANCE

Karel Veliký buduje svou říši na ideji císařství a na římskokatolickém křesťanství (papež). K upevnění své moci, k efektivnímu fungování státu, k celkovému pozvednutí života potřebuje vzdělané lidi, zakládá školy a zve na ně učené mnichy, hlavně z britských ostrovů a z Itálie, kteří žijí podle Benediktovy řehole.

Zástupci

Alcuin z Yorku (730-804)

- benediktin, vedoucí Karlovy palatinské školy v Cáchách, Karlův poradce a organizátor školství

Joannes Scotus Eriugena (810-877)

- nebyl mnich ani kněz; vedoucí školy Karla Lysého v Paříži, novoplatónik, mystik; dílo: „**De divisione naturae**“ (O rozdělení přírody)
- vše (Bůh, svět, člověk, jednotlivé věci) je jedinou přirozeností; rozlišoval její čtyři stavy:
 1. příroda tvořící a nestvořená – Bůh stvořitel
 2. příroda tvořící a stvořená – v Bohu přebývající a z něj vycházející ideje stvořených věcí
 3. příroda netvořící a stvořená – svět, věci, zvířata, lidé
 4. příroda netvořící a nestvořená – Bůh jako cíl všeho tvorstva, v němž nakonec všechno spočine

Vědomí jednoty všeho z Jana Scota Eriugeny dělá mystika. Jeho dílo však bylo v podezření z nekřesťanských myšlenek, že nezdůrazňoval Boží nadřazenost nade vším tvorstvem. Přesto mystická tradice přes všechny překážky a podezření přetrvala od Pseudo-Dionýsia Areopagity až do renesance.

Exkurz: Benediktini

*Mnišský řád, zakladatel **Benedikt z Nursie** (480-537) stanovil v Řeholi („**Regulae**“) příkaz „**ora et labora**“ (modli se a pracuj). Jejich odlehlé kláštery umožnily v bouřlivých staletích stěhování národů uchovat to nejlepší z antiky pro Evropu. Jejich knihovny a školy byly zdrojem vědění, šířili vyspělé technologie, zabývali se uměním. Řádové společenství stálo na zásadách zasvěcení Kristu, zároveň však ztělesňovalo tradiční římské ctnosti (např. úctu k opatovi – otci rodiny).*

RANÁ SCHOLASTIKA – SPOR O UNIVERSALIA

Universalia

- a) **obecné pojmy, slova** / aspekt myšlení a řeči – epistemologický
- b) **obecné podstaty**, esence, ideje, formy, vlastnosti / aspekt bytí – ontologický

Spor se vedl o to,

- a) jaký vztah mají tyto dvě podoby univerzálií k sobě navzájem
- b) jaký vztah mají **singularia** (jednotliviny – věci, vnímané smysly) **k univerzáliím**

Stanoviska sporu

Krajní realismus

- navazuje na Platóna, novoplatóniky, Augustina
- **reálná jsou jen universalia**, nikoli singularia
- universalia jsou vlastně **Boží myšlenky**, Bůh podle nich stvořil svět i člověka
- v lidském rozumu tedy přebývá poznání věcí předem dané od Boha
- **jednotlivé věci nemají existenci v plném slova smyslu**, jsou jen odvozeny z univerzálií
- poznání není autonomní, není skutečné, člověk poznává podle předem daného Božího plánu

Nominalismus

- předchůdce moderního vědeckého myšlení
- **reálná jsou jen singularia**
- **universalia** reálně neexistují, jsou to **pouhá slova, jména** (*flatus vocis, nomina*): lidé je přiřazují jednotlivým věcem, které vnímají smysly; věci podobné mají tak totéž jméno
- universalia jsou výtvořiny lidí, závislé na jejich poznání
- lidské poznání sice neproniká k podstatě samé, k bytí, je omezené a proměňuje se, ale je skutečné, autonomní, člověk opravdu něco objevuje, nezávisle na Bohu, popřípadě na církevní autoritě

Umírněný realismus

- snaha o smířčí stanovisko, inspirovaná Aristotelovou filozofií
- rozum není Bohem předem osvěcen nebo naplněn idejemi
- **rozum je autonomní schopnost abstrahovat**: na základě smyslového vnímání „vytahovat“ z jednotlivých věcí podstatné a společné vlastnosti – **podstatu**

- poznání je prozatímní, nedokonalé, vyvíjí se, člověk však při vši prozatímnosti a nedokonalosti svého poznání důvěřuje schopnostem rozumu poznat pravdu, toto poznání směřuje k pravdě a navíc splňuje podmínku nezávislosti, svobody, autonomie

Exkurz: Rozumové poznání a empirie

Ve scholastice velmi **důvěřovali v lidský rozum**. Byli přesvědčeni, že aplikace rozumu na jakoukoli otázku povede k správné odpovědi a k odmítnutí omylu v té věci. Na smyslovou zkušenost se nelze spolehnout, je příliš nepřesná, totéž se nám jeví pokaždé jinak, je tu nebezpečí omylu. Rozum je přesný, vede k evidentně platným poznatkům. Je to velký dar od Boha. Vzpomeňme v těchto souvislostech na Platóna a Augustina. Tento rozum však není autonomní – dává správné poznání jen tehdy, je-li **veden a osvícen (Boží autoritou)**.

To vedlo ke dvěma důsledkům:

- I náboženské teze (pravdy víry – z bible, která mají často charakter paradoxu, výzvy, ne sdělení, tvrzení) se snažili odůvodnit a podepřít rozumem a brali je jako evidentní nebo prokazatelná fakta.
- Pokud tyto dvě autority (zjevení a poznání) byly v rozporu, vedlo je to nakonec k podřízení rozumu a k omezování svobody myšlení a bádání.

Zástupci sporu o universalia

Jean Roscellinus z Compiègne (asi 1050-1125) – nominalista

Vilém z Champeaux (1070-1121)

Krajní realista, žák Roscellinův, svého extrémního pojetí se později pod vlivem Abélardovým.

- jednotlivé věci neexistují, jen obecné vlastnosti v Boží mysli
- důsledek: tento svět není skutečný

Na Sókratovi je podle Viléma před námi skutečná pouze „člověčenská“, avšak „sókratichnost“ je jen něco nesamostatného, akcidentálního. „Člověčenská“ by existovala i tehdy, kdyby nebylo žádného člověka.

Anselm z Canterbury (1033-1109)

Krajní realista, opat v klášteře Le Bec, později arcibiskup v Canterbury, svatý (21.4.); díla: „**Monologion**“, „**Proslogion**“, „**Cur homo Deus**“.

V dílech Anselmových se objevuje jen málo citátů autorit (Bible, Augustin), o náboženských tématech se vyjadřuje na základě čistého rozumu, i když ví, že víra musí vždy rozum předcházet: „*Credo, ut intelligam.*“; měl mnoho protivníků, kteří mu mimo jiné vyčítali opovážlivost, že svým omezeným rozumem chce všemohoucímu Bohu předpisovat, co má dělat. dílech Anselmových se objevuje jen málo citátů autorit (Bible, Augustin), o náboženských tématech se vyjadřuje na základě čistého rozumu, i když ví, že víra musí vždy rozum předcházet: „*Credo, ut intelligam.*“ (Věřím, abych porozuměl.); měl

mnoho protivníků, kteří mu mimo jiné vyčítali opovážlivost, že svým omezeným rozumem chce všemohoucímu Bohu předpisovat, co má dělat.

Cur homo Deus (proč se Bůh stal člověkem)

Anselmova čistě rozumová úvaha o vykoupení – proč se Bůh stal člověkem:

Člověk – konečný tvor, svým hříchem způsobil urážku nekonečného Boha. Míra urážky se měří postavením toho, kdo byl uražen. Hřích teda je nekonečnou urážkou, způsobenou konečným člověkem. Konečný člověk však nemůže z vlastní vůle usmířit nekonečného Boha – přimět ho k usmíření – to může udělat jen nekonečný Bůh sám. Spravedlnost však žádá, aby urážku odčinil ten, kdo ji způsobil.

Proto jedinou šancí bylo, aby Bůh přijal v Kristu lidskou přirozenost. O něčem takovém mluví Bible, ale tady se zdůvodňuje pouhým rozumem (inspirovaným právnickým myšlením), že to tak muselo proběhnout. Stalo se to proto, že Bůh miluje člověka, to Anselm z Bible prostě přijímá, ale způsob vykoupení z hříchu chce odůvodnit jako jediný možný.

Ontologický argument pro existenci Boha

Anselmova čistě rozumová úvaha – důkaz Boží existence:

„V našem rozumu máme nepochybný pojem něčeho, nad co není možno myslet nic většího, tedy dokonalejšího. Tím je pro nás Bůh. Kdyby tato idea existovala pouze v rozumu, znamenalo by to, že není dokonalá, protože by jí k dokonalosti chyběla právě reálná existence. A to není možné, máme-li se důsledně držet ideje dokonalosti.“

Ivan Blecha: Úvod do filosofie

„Tak je tedy i pošetilec přesvědčen, že alespoň v rozumu je něco, ‚nad co nelze myslet nic většího‘ (aliquid quo nihil maius cogitari possit). Neboť tomu (= pojmu) rozumí, když to slyší, a čemukoli porozumíme, je v rozumu. Ale to, ‚nad co nelze myslet nic většího‘, jistě nemůže být pouze v rozumu. Neboť kdyby to bylo pouze v rozumu, mohlo by být myšleno, že to existuje i ve skutečnosti – a to by bylo větší. Jestliže tedy to, ‚nad co nelze myslet nic většího‘, je pouze v rozumu, pak to, ‚nad co nelze myslet nic většího‘, je něco, nad co lze myslet něco většího, ale to jistě není možné. Nepochybně tedy existuje něco, ‚nad co nelze myslet nic většího‘, jak v rozumu, tak i ve skutečnosti.“

Proslogion

Anselmovi kritikové (např. současník Gaunilo) poukazovali na to, že z ideje něčeho v rozumu nelze usuzovat na reálnou existenci této věci. Ontologický argument ukazuje pěkně postoj krajního realismu. Takto osvícený rozum poznává pravdu sám ze sebe, z idejí vložených Stvořitelem. (Tento typ úvahy došel výrazného zpracování v novověkém idealismu – Descartes, Kant, Hegel).

„Anselma musíme chápat na základě Augustina. Rozum, který nutně vytváří a chápe pojem Boha, není náš subjektivní rozum, ale rozum, který je osvěcován (iluminován) samotnou pravdou. Proto pojem, který má o Bohu, není nikdy pouze pojem, ale pojem ve znamení osvěcení (iluminace), totožnosti subjektu a substance. Proto je v tomto pojmu zároveň Boží existence.“

Arno Anzenbacher: Úvod do filosofie

Piérre Abélard (1079-1142)

Umírněný realista, žák Roscellinův, jakýsi kronikář sporu o universalia.

Díla: „**Historia calamitatum**“ (nešťastný osud a vyústění lásky k Héloise)

„**Sic et non**“ (o scholastické metodě a rozumu ve službách víry)

- základ víry je třeba vyjádřit jako srozumitelný (Abélard propagoval studium logiky)
- spor o universalia má tři stanoviska, která jsou vždy ze svého hlediska oprávněná:
 - a) krajní realismus: universalia jsou **před** věcmi (platí z hlediska Stvořitele)
 - b) umírněný realismus: universalia jsou **ve** věcech (platí z hlediska věcí samých)
 - c) nominalismus: universalia jsou **po** věcech (platí z hlediska poznávajícího člověka)

VRCHOLNÁ SCHOLASTIKA

Všeobecná charakteristika

- obnovený zájem o studium Aristotela, zejména Metafyziky (překlady Viléma z Moerbeke)
- křížové výpravy (1096-1270): mj. seznamování se s arabskou filozofií a vědou
- činnost žebavých řádů (františkáni, dominikáni)
- hlavním tématem je **vztah mezi rozumem a vírou**: je-li možné provést jejich **syntézu**, sjednotit je v jednom pohledu, myšlenkovém systému

Albert Veliký

(1204-1280) „*Doctor universalis*“

- dominikán, přednášel na univerzitách v Paříži a Kolíně nad Rýnem, později biskup v Řezně, učitel Tomáše Akvinského, svatý (15.11.)
- komentáře Aristotela (jako jeden z prvních prosazoval jeho výuku a tvůrčí kritickou interpretaci)
- vlastní empirické výzkumy (chemie, botanika, zoologie), např. objevil prvek arzén

Tomáš Akvinský

(1225-1274) „*Doctor angelicus*“; dominikán, byl vychován u benediktnů na Monte Cassinu, studoval v Neapoli, vstoupil k dominikánům, studoval u Alberta Velikého v Paříži a Kolíně, profesor teologie na pařížské univerzitě, zakládá řádovou univerzitu v Neapoli, umírá cestou na koncil v Lyonu, svatý (28.1.)

Aristotelik, umírněný realista, ve svém díle se dotkl prakticky všech tehdejších filozofických a teologických problémů; spolu s Augustinem asi nejvýznamnější křesťanský teolog.

Díla např:

„Komentář k Aristotelově metafyzice“

„Questiones disputatae de veritate“

„De ente et essentia“

„Summa contra gentiles“ (Summa proti pohanům, zvaná filozofická)

„Summa theologica“ (nejznámější dílo)

A) Vztah rozumu a víry

Náboženství a filozofie jsou tedy **samostatné oblasti, ale ve vzájemném vztahu**. Některá náboženská tvrzení lze odůvodnit pouhým rozumem (filozoficky, metafyzicky), na jiná takto nelze přijít, rozum sám na ně nestačí, pocházejí ze zjevení – od Boha samého, je třeba je přijmout vírou. Přesto i taková tvrzení musejí být ve shodě s logickým uvažováním, mohou být nadrozumová, ne však protirozumová (tj. musejí být postavena na zásadách logiky). Např. v otázce trojjediného Boha (Otce, Syna, Ducha svatého) se filozoficky musí rozlišit pojem „přirozenost“ a pojem „osoba“. Jinak se dostáváme do protirozumového stanoviska: Bůh nemůže být jeden a zároveň tři.

„V tom, co vypovídáme o Bohu, jsou dva druhy pravdy. O Bohu jsou totiž pravdivé mnohé věci, které přesahují veškerou schopnost lidského rozumu, např. že Bůh je trojjediný. Jsou však také mnohé věci, které jsou poznatelné samotným rozumem, např. že Bůh jest a že Bůh je jeden a jiné takové věci, jak to také ukázali filozofové ve svých úvahách o Bohu, při čemž je vedlo světlo přirozeného rozumu.“

Summa contra gentiles

B) Patero cest k poznání Boha

1. Z **pohybu** ve světě se usuzuje na prvního nepohyblivého hybatele (srv. Aristotelés).
2. Z **kauzality** (příčinnosti) ve světě se usuzuje první nezapříčiněná příčina.
3. Z **nahodilých** a **nutných** věcí se usuzuje na jedno nutné jsoucno.
4. Z různých **stupňů dokonalosti** se usuzuje na jsoucno nejdokonalejší.
5. Z **řádu** ve světě (účelnosti) se usuzuje na pořadatele všeho.

„Naše přirozené poznání je dvojího druhu: smyslové a rozumové. Boha nepoznáváme smysly, nýbrž rozumem. Boha nevidíme. Ale vidíme věci stvořené. A z nich rozumem usuzujeme na jsoucno jejich původce. Je-li takový úsudek myšlenkově správný, můžeme jej pokládat za důkaz Boží jsoucno. Slovo důkaz není nijak závazné. Svatý Tomáš mluví prostě o cestách (viae) k poznání Boha:

1. První cesta k poznání Boha vychází ze skutečnosti pohybu. Na světě je pohyb. Avšak co se hýbe, jest hýbáno od jiného. Pohyb pak není nic jiného než přechod od možnosti k uskutečnění. Co je v možnosti, může být uskutečněno jen něčím, co už samo je v uskutečnění. Není tedy možné, aby něco bylo zároveň pohybujícím i pohybovaným, čili aby se samo pohybovalo. Avšak v řadě členů pohybujících a pohybovaných nelze jít do nekonečna. A tak

skutečnost pohybu ve světě ukazuje, že je jsoucno, které je v ustavičném uskutečnění, jsoucno, v němž není možnosti a které je čirým úkonem (actus purus), prvním Hybatelem.

2. Druhá cesta je vzata z pojmu příčiny účinné. Ve světě je pořad příčin účinných. Nic nemůže být účinnou příčinou sebe sama. Kdyby nebylo příčiny první, nebylo by ani posledního účinku ani posledních příčin účinných. Je tedy třeba stanovit první příčinu, kterou všichni nazývají Bohem.

3. Třetí cesta buduje na zkušenosti, že jsou ve světě věci nahodilé, totiž možné, věci, které mohou být i nebýt. Řekne-li se, že všechno může nebýt, znamená to, že někdy nebylo skutečně nic. Kdyby však někdy nebylo nic, ani nyní by nic nebylo, poněvadž z ničeho nemohlo by povstat něco. Tedy vždy něco bylo. A to znamená, že ne všechna jsoucna jsou možná a že ve věcech musí být i něco nutného. Ale každá nutná věc má příčinu své nutnosti odjinud nebo ji nemá. Ve vztazích věcí nutných není možné postupovat do nekonečna: je tedy zřejmé, že je něco, co je samo sebou nutné a nemá příčinu nutnosti odjinud. A to jsoucno naprosto nutné je Bůh.

4. Čtvrtá cesta se zakládá na pozorování, že ve věcech jsou stupně dokonalosti. Říkáme o věcech, že jsou více nebo méně dokonalé. To však lze říkat jen podle toho, jak se věci rozličně blíží k tomu, co je nejdokonalejší. Je tedy něco, co je nejlepší a v důsledku toho nejvíce jsoucnem a co je příčinou bytí a dokonalosti ve věcech: a to nazýváme Bohem.

5. Pátá cesta směřuje k poznání Boha na základě řádu ve světě, v němž bytosti nemající poznání jsou činné tak, že vždycky nebo velmi často dosahují toho, co je nejlepší. Avšak to, co nemá poznání, nesměruje k cíli, leč je-li řízeno někým rozumným. Je tedy někdo rozumný, jenž všechny přírodní věci a bytosti řídí k cíli, a toho nazýváme Bohem.

Je třeba si uvědomit, že ta paterá cesta svatého Tomáše nemá dnes již tu účinnost. Pravda je, že první cesta je vlastně jen úvodem k vlastnímu důkazu Boží jsoucnosti. Druhá cesta je sice logicky bezvadná, ale ponechává bez odpovědi otázku, je li ta Příčina osobní či neosobní. Třetí cesta nedospívá k důkazu, že nutná Bytost je příčina tvůrčí, nehmotná a osobní. Čtvrtá cesta není zcela přesvědčující, v daném řádu není maximum nutně příčinou toho, co je pod ním. Pátá cesta: účelnost v přírodě je pouze dokladem, že příčina světa není síla nevědomá, nýbrž rozumná, což samo o sobě ještě neznamená, že je to síla nekonečná. “

Dominik Pecka: Cesta k pravdě

Poznámky:

Pohybem se míní jakákoli změna, zejména vznik a zánik věci (**pohyb od možnosti k uskutečnění a naopak**). První hybatel – Bůh, Stvořitel – je čisté uskutečnění bez možnosti nebýt – existuje nutně. Dokázána není jeho existence, nelze mít o ní empirickou zkušenost. Dokázána je **nutnost existence** prvního hybatele. O Bohu můžeme vypovídat jen **analogicky** – podle svých vlastních představ, myšlenek, zkušeností. (mluvíme na základě podobnosti mezi tvůrcem a stvořením), tzn. ani jednoznačné ani mnohoznačné (říkáme-li, že Sókratés je moudrý a že Bůh je moudrý, není to táž moudrost, ale ani něco úplně protikladného) Bůh je jiný, transcendentní, vymykající se jakékoli představě, naprosto svobodný. Filozofické úvahy o něm mají tedy jen omezenou platnost.

Tomáš mluví o **cestách** k poznání Boha, a **ne o nezvratných důkazech** jeho existence. Je velmi přesný myslitel: Říká vlastně, že pokud uznáme nějaký jev jako evidentní (pohyb, příčinnost) je z toho třeba vyvodit něco, co je jeho původem, a toto něco nazývají věřící Bohem. Je jasné, že například vznik, zánik, pohyb, příčinnost, jsou samy o sobě filozofickými otázkami (např. Parmenidés, Hérakleitos, David Hume). Jde však o to, abychom mohli říci, že **víra v Boha není v protikladu s rozumem – že není protirozumová**. To je syntéza víry a rozumu, kterou podává Tomáš. Oběma je vymezena jejich kompetence, jsou však

vyznačeny jejich styčné plochy. O tom, že Bůh, v kterého se věří není bůh, jehož lze rozumově dokázat nebo zdůvodnit, mluví pozdní scholastikové.

C) Zdokonalení Aristotelovy metafyziky

Aristotelés měl za to, že **látka** je pasivním principem vzniku věci, **možností** být čímkoli. **Forma** je pro něj aktivním principem vzniku věci, **aktem**, uskutečňujícím věc (tím, že přistupuje k látce). Zároveň je forma nositelka esence – typických vlastností.

Tomáš si všiml rozporu: esence je něco samo o sobě nehybného, povaha věci (abstrahovaná od věci samé) je pevně dána – formou. **Forma** nemůže být něco pohybujícího, uskutečňujícího sama ze sebe, je stejně pasivní **možností jako látka**. Musí tu být **něco třetího**, čisté uskutečnění bez možnosti, co přivádí formu k látce, a tak tvoří věci, dává jim vznik, **actus essendi**. A tento **čistý úkon**, čisté uskutečnění, je **Bůh** – stvořitel. Jeho esence (to, že je Bohem) je totožná s jeho existencí (to, že je). Tedy existuje nutně. Bůh je **bytím**, stvořená jsoucna od něj **bytí mají**. Látce Tomáš přisuzuje, že je principem individuace, toho, že existuje více exemplářů, věcí, které mají stejnou esenci.

Exkurz: žebravé řády

Žebravé řády na rozdíl od benediktinů nežily odděleně od světa, ale měly své **komunity přímo ve městech**. Vznikly jako reakce na bohatnutí a zesvětštění církve a italských a španělských měšťanů. S poukazem na Kristovu **chudobu** se zavázali žít jen z toho, co si vydělají prací nebo (viz název) z toho, co jim kdo dá. V prvních dvou generacích se skutečně řídili tímto radikálním pojetím chudoby, kdy si nic nenechávali. Později z této radikality ustoupily, ale stále žili skromně v malých komunitách, věnovali se **práci s chudými** jako kazatelé, misionáři, pracovali na poli charity. Stali se mezi lidem oblíbenými jako duchovní vůdcové a přirozené autority. Od 13. do 15. století byli nejvýznamnějšími **teology a filozofy** členové dominikánů a františkánů.

POZDNÍ SCHOLASTIKA

Všeobecná charakteristika

- vyčerpání dosavadních spekulativních poznávacích metod
- významní filozofové odmítají propojení filozofie a víry, snaží se o oddělení těchto oblastí, ideově tak připravují tak osamostatnění a svobodné bádání věd v novověku
- filozofové se o toto oddělení filozofie a náboženství zasazují nikoli proto, že by přáli nějak zesvětštlé, na náboženství nezávislé vědě, ale spíše z náboženských důvodů, chtějí zachovat víru jakožto víru: Vždyť jaká je to víra, když musí být dokazována rozumem? Není Bůh naprosto transcendentní, všemohoucí, svobodný vůči člověku a jeho rozumu? Cožpak se člověku nezjevuje ze své vlastní vůle? Cožpak si ho nebo víru může člověk „přivolat“ nějakým důkazem? Vždyť rozumem dokázaný Bůh přestává být Bohem, je jen naší myšlenkou, musí být takový, jakého jsme ho rozumově odůvodnili.

Zástupci

Roger Bacon (1214-1294)

Angličan, františkán, studie v Oxfordu a Paříži, profesorem v Oxfordu; velký vědecký rozhled: matematika, medicína, filozofie, teologie, vlastní pokusy, např. v optice

Díla: „*Opus Maius*“, „*Opus Minus*“, „*Opus Tertium*“

- napadá neznalost cizích jazyků (např. při výkladu Bible), neznalost matematiky, absenci vlastních empirických zkoumání
- požaduje návrat k bezprostřední zkušenosti, k vědeckému experimentu, k matematice jako základní vědě

Ioannes Duns Scotus (1214-1294)

(1270-1308) „*Doctor subtilis*“; Angličan, františkán, jako 23letý je už profesorem teologie v Oxfordu, později učí v Paříži a Kolíně nad Rýnem, znalec Aristotela, kritik Alberta a Tomáše

- není možný soulad mezi filozofií a teologií (věta filozoficky pravdivá může být teologicky nepravdivá a naopak), připravuje přísné oddělení obou oblastí
- zdůrazňuje oproti Tomáši Akvinskému primát vůle nad rozumem, zejména v etice: Tomáš zastává názor, že konkrétní jednání musí být dobré samo o sobě, Bůh je dobrý, i člověk má být dobrý – primát rozumu

Duns Scotus naproti tomu hájí názor, že konkrétní jednání je dobré, protože Bůh je prohlásil za dobré: Bůh je především svobodný, proto mohl prohlásit za dobrou třeba otcovraždu a byla by dobrá. Bůh není ničím vázán – primát vůle, svobody.

Vilém Occam

(1290-1349) „*Doctor invincibilis*“; narozen v Ockhamu, studia v Oxfordu a Paříži, nucen uprchnout před inkvizicí na dvůr císaře Ludvíka Bavora do Mnichova, kde umírá

- obnovení nominalismu, jsoucno je jen jednotlivé, obecným pojmům neodpovídá nic skutečného
- pravdy víry jsou protirozumové a jako takové je třeba je přijmout, obdoba Tertullianova „*Credo, quia absurdum*.“
- „**dvojitá pravda**“, protiklad víry a vědy, příprava osamostatnění vědy, jak ji znala renesance
- „**Ockhamova břitva**“, zásada vědeckého redukcionismu, principu úspornosti ve vědách: „**Pokud to není nutné, nemá se postulovat mnohost**“, tj. pokud znalost o něčem můžeme převést na základnější znalosti nebo znalosti o jiných jsoucnech, jsme povinni tak učinit; veškerá odůvodnění, která pro výklad věci nejsou nezbytná, jsou nadbytečná a je nutno je zavrhnout

V novověké vědě se tento požadavek prosadil. Například rychlost rovnoměrného přímočarého pohybu není nějaká zvláštní kvalita pohybujícího se předmětu, i když ji tak zakoušíme, prožíváme. Pro vědu je rychlost převedena na údaj „dráha dělená časem“ a tento vztah je vyjádřen příslušnou jednotkou měření ms^{-1} .

Tomuto se říká vědecký redukcionismus a věda má snahu všechny pozorované údaje pro své potřeby převést pomocí matematických vztahů na co nejmenší počet základních veličin (Ockham by řekl kvalit, esencí, univerzálií). Jinak řečeno: je třeba přijmout takové vysvětlení, které daný jev vykládá co nejjednodušeji a co nejúplněji.

„Tento podivný muž totiž s sebou v cestovním vaku nosil přístroje, jaké jsem nikdy předtím neviděl, a nazýval je zázračnými stroji. Říkal, že stroje jsou výsledek dovednosti, jež napodobuje přírodu, tyto stroje však ne napodobují jen její tvary, ale samotnou činnost.

Řekl mi: „Roger Bacon, jehož ctím co svého mistra, nás učil, že boží úrdek se jednou uskuteční skrze vědu o strojích, jež je magií přirozenou a posvátnou. A samotná síla přírody povede k tomu, že se budou vyrábět navigační přístroje, s jejichž pomocí budou lodě plout s unico homine regente a budou daleko rychlejší než lodě popoháněné plachtou či vesly. A objeví se vozy ut sine animale moveantur cum impetu inaestimabili, et instrumento volandi et homo sedens in medio instrumentis revolvent aliquod ingenium per quod alae artificialiter composita aerem verberent, ad modum avis volantis**. Drobné nástroje budou zvedat obrovské zátěže, objeví se stroje, které lidem umožní putovat po dně mořském.*

Na mou otázku, kde tyto stroje jsou, odpověděl, že některé byly vyrobeny už ve starověku a jiné dokonce v naší době, „vyjma nástroje k létání, který jsem sám neviděl, ale znám vědce, který ho vymyslel. A budou se stavět mosty, jež překročí řeku bez sloupů či jiných podpěr a další neslýchané stroje. Nedělej si starosti, že tu ještě nejsou, neznamená to, že jednou nebudou. A řeknu ti, že Bůh sám chce, aby byly, a určitě jsou už pojaty v jeho úradku, i když můj přítel Vilém z Ockhamu popírá, že by ideje existovaly předem, a to ne proto, že můžeme určit, jaká je přirozenost boží, ale protože jí nemůžeme klást žádné meze.“

Umberto Eco: Jméno růže

* řízené pouze jedním člověkem

** které budou sestaveny tak, že se budou pohybovat bez živého tvora s nezměřitelným rozmachem a mezi nástroji k létání bude uprostřed sedět člověk s myslí upřenou na to, aby uměle sestrojená křídla ve vzduchu mávala, jako když letí pták.

Seznam zdrojů:

AKVINSKÝ T. *Theologická summa. První část 1.* vyd. Olomouc : Krystal, 1937.

ANZENBACHER A. *Úvod do filosofie.* 2. přeprac. vyd. Praha : Portál, 2004. 377 s. ISBN 80-7178-804-X.

BLECHA I. *Filosofie.4.* oprav. a rozšíř. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 279 s. ISBN 80-7182-147-0.

Filosofický slovník. 2. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.

HEIZMANN R. *Středověká filosofie*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2000, 352 s. ISBN 80-7182-105-5.

KUNZMANN P., BURKARD F. P., WIEDMANN F. *Encyklopedický atlas filosofie*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidových novin, 2001, 265 s. ISBN 80-7106-339-8

MĚŠŤÁNEK T. *Filozofie pro 4. ročník středních škol*. 2. vyd. Praha : Tripolia 2005. 126 s. ISBN 80-86448-32-0

STÖRIG H. J. *Malé dějiny filozofie*. 3. vyd. Praha : Zvon, 1993, 559 s. ISBN 80-7113-058-3.

TRETERA I. *Nástin dějin evropského myšlení : Od Thaléta k Rousseauovi*. 5. vyd. Praha, Litomyšl : Paseka 2006. 374 s. ISBN 80-7185-819-6.